

Christie és a több mint 90 000, idejét nem sajnáló többi önkéntes jósa volt az az erő, amely a Vöröskereszt szilárd alapját adta – mondta Brooks. – Ha azonban Christie-t nem irányították volna át a kórházból a gyógyszerárba, nem tett volna szert ilyen alapos tudásra a mérgekkel kapcsolatban, amelyet lebilincselő történeteiben is felhasznált.” Első regényében, *A titokzatos stylesi eserben* a gyilkos sztrichnint használ, amely hasonlóan az arzénhez, még orvosi használatban volt írói pályafutása kezdetén. „Először akkor merült föl bennem egy bűnügyi regény írásának gondolata, amikor a kórház gyógyszerárában dolgoztam [...] és akkori munkám kedvező lehetőséget kínált. [...] Elkezdtem gondolkodni rajta, hogy milyen bűnügyi regényt írhatnék. Mivel mérgekkel voltam körülvéve, talán természetesen, hogy a mérgezéses halál tűnt a legkézenfekvőbb módszernek.” – emlékezett vissza az író. A cián – a szerző kedvence, ha mérgekről van szó – az 1940-es évek közepéig könnyen elérhető volt háztartási használatra szánt rovarirtó szerek formájában, és ezzel tették el láb alól a szereplőket *A kristálytűkör meghasadt*, *A Tíz kicsi néger* és a *Gyöngyöző cián* című regényekben. Másutt regényeiben sárga jázmin, gyűszűvirág és bürök bevetésével érte el a „szükséges” hatást. Még irodalmi kísérleteket is folytatott olyan szokatlanabb vegyszerekkel, mint a tallium és a ricin.

Amikor kitört a második világháború, Agatha Christie ismét jelentkezett önkéntesnek. A University College London oktatókórházában képezte tovább magát, rendes munkaidőben dolgozott a gyógyszerárban, s ekközben újabb gyilkos módszereket eszelt ki. Meglepő ugyanakkor, hogy az író később úgy nyilatkozott, hogy a gyógyszerészetnél jobban kedvelte a betegágyak melletti munkát: „Nem állíthatom, hogy éppannyira szerettem a gyógyszerkiadást, mint az ápolói munkát. A gyógyszerártarosság érdekes volt egy ideig, de aztán egyhangúvá vált.”

Más híres írók, köztük Vera Brittain és EM Forster, szintén önkénteskedtek, tudjuk meg Brookstól. De ugyanolyan fontos, tette hozzá, hogy azon ismeretlen „hősök” munkája előtt is tisztelegjünk, akik segítettek. Munkájuk

megünneplése céljából a jótékonyági szervezet archívumának 56 000 darabját tette online módon hozzáférhetővé, amelyek közül sokat most láthat először a nagyközönség.

(*The Guardian*)

John Butler¹

Egy zen-buddhista szerzetes feleségének naplója

Tracy Franz: *Sár és víz jegyében töltött év (My Year of Dirt and Water: Journal of a Zen Monk's Wife in Japan*, Stone Bridge Press, 2018, 308 oldal) című könyvének recenziója

Ha huzamosabb ideig élünk egy idegen országban, elkerülhetetlen, hogy valamennyi ránk ragadjon szokásából és kultúrájából, bármennyire is ódzkodunk tőle. Másrészt bármennyire próbálunk is „idomulni” az új kultúrához, soha nem válunk részeivé. Brit köztisztviselőkről olvassuk Indiában és más helyeken, hogy „bennszülötté váltak”, több feleséget tartottak, és indiai ruhákat hordtak, de ezzel a kifejezéssel nem az ottani emberek illetik őket; a valódi őslakosok számára mindig idegenek maradnak. Japánban mindig csak *gaidzsinok* lesznek; beszélhetik folyékonyan a nyelvet, olvashatják az irodalmat, hordhatnak alkalmanként kimonót, fogyaszthatják a helyi ételeket, és rendszeresen járhatnak kabuki színházba és szumómérkőzésekre, sőt akár még japán házastársuk is lehet, mégis *gaidzsinok* maradnak. Amikor Japánban éltem, nem egy alkalommal mondták japán barátaim, „Ne próbálkozz azzal, hogy japán legyél, maradj angol”, és így is tettem, megmaradva *gaidzsinok* az utolsó napig, amely – mindenki elmondta – egészen elfogadható a japánok számára, akik

¹ John Butler a kanadai University College of the North nyugalmazott bölcsészprofesszora.

rendszerint hajlandóak elnézni a külföldiek kulturális botlásait. Tracy Franz Alaszkában nőtt fel, jelenleg Kanadában él, és a Nova Scotia-i Dalhousie Egyetemen tanít; ő fedezte fel a fent mondottakat és még ennél többet is, amikor egy szotó zen pap feleségként Japánba vezérelte a sors. Ez rendkívüli élmény lett volna bárki számára, de ez a bizonyos zen pap, Garrett (más néven Koun) Franz, szintén amerikai.

Így hát idekerült Tracy Kumamotoba, Japánba, ahol tíz évet élt. Ez idő alatt Koun egy évet töltött saját képzésével egy kolostorban, feleségének pedig egyedül kellett boldogulnia. Először nagyon magányosnak érezhette magát, mivel csak rövid látogatásokat tehetett férjénél; nőként, gaidzsinként és egy olyan gaidzsín feleségként, aki egy igencsak japánokra jellemző életstílust követett, és minden tőle telhetőt megtett, hogy magáévá tegye a zen buddhizmus lelkületét, miközben azt tanulta, mit jelent egy szerzetes életét élni, mielőtt papként ismét kilép a világba. Mihez kezdjen Tracy Franz az idejével? Hogyan szerezzen barátokat? Vajon a Kelet tényleg képes találkozni a Nyugattal? S mi történik akkor, miután egy másik kultúrában töltött hosszabb idő után hazatérünk?

Csak hogy még bonyolultabb legyen az élet, Tracy otthoni látogatásai sem a szóra-kozásról vagy nyaralásról szóltak; szembe-sülnie kellett anyja rákbetegségének diagnózisával, és ugyanakkor gyermekkori félelmeivel is meg kellett küzdenie. Japánban azt csinálja, amit megannyi idegen – angolt tanít, de ezzel egy időben japánórákra jár, és agyagművészetet tanul. A fazekasság a könyv központi metaforája, a címben szereplő „sár és víz”; és ahogy többedszerre sem sikerül olyan csészét készítenie, amely-lyel tanára elégedett, mintegy ő maga válik a fazekas edényévé, kerámiaacsészévé, amely-et addig-addig formáznak, amíg el nem éri azt az állapotot, amelyben lennie kell, s végül hasznát lehet venni. A férje iránt érzett szerelem és a – vágyakról lemondást jelentő – szellemi megvilágosodás utáni só-

várgás közt feszülő ellentmondás mindig ott van annak háttérében, amit az egyezésre jutásért tesz. „Tracy, mit szeretnél kezdeni az életeddel?” – kérdezi Garrett feleségét, miután megmondta neki, hogy zen-szerzetes akar lenni. „Sokáig tartott, míg válaszoltam, mert életemben először tették fel nekem ezt a kérdést. Végül így szóltam: »Szabad akarok lenni.«” Ez a könyv a szabadság felé tartó utazásáról szól.

Külföldiek Tracy Franzhoz hasonlóan gyakran úgy találják, hogy Japán paradoxonként mutatja magát. Ez egy ősi kultúra, de fel kell kutatnunk, „keresni kell az elvesztettet”, ahogy a Japánról szóló útikönyveiről híres író, Alan Booth fogalmazott; ezt gyakran elfedik a mai Japán villogó neonfényei, technikai újdonságai és kirívó modernsége. Valóban úgy tűnik, legalábbis első látásra, hogy a japánok nagy része kevés érdeklődést tanúsít a saját múltja iránt, a most fontosabb számukra, mint az akkor. Ugyanakkor mégis lehetséges elmenekülni a ragyogó fényektől, az üvöltő J-pop zenétől és a legritkább esetben kimonóba öltözött nyüzsgő embertömegtől, és egy kiotói tea-házban vagy akár Tokióban egy ősi szentélyben találni magunkat a zaj és szokások sürgés-forgás közepette. Még mindig látni kalligrafikus diszitéseket magánházakban és középületekben, továbbá Buddha, a szenvedéstől védő Guan Yin és a gyermekek és utazók védelmezőjének számító Jizo isten szobraival találkozhatunk az ajándékboltokban. Egy shodo (kalligráfia) kiállításon barátnője, Yoko-szan végigvezette Tracyt a galérián és megnézték az ecsetírásos tekercseket; Tracy megfigyelte a „teremben uralkodó áhítatos érzést, egyfajta szerzetesi levegőt”, de azt is észrevette, hogy barátnője ötéves lányának egy „virtuális kisállat” van a csuklójára szíjazva – szépen megfér a kettő egymás mellett. Yoko-szan megkérdezte tőle: „Mit gondolsz?”, és Tracy azt válaszolta: „Nem értek semmit. De nem tudom elfordítani a tekintetemet.” Yoko-szan így felelt: „Ó. Akkor érted.” Ez egyike a könyv mélyebb „zen-pillanatainak”, de természetes módon jön el;

Tracy Franz elkerüli az önelégült elemzés csapdáját, amelybe oly könnyű beleesni személyes emlékeink leírásakor, és hagyja, hogy az olvasó elmerengjen. Ahogy a régi bölcsesség tartja, „Aki nem tud, és nem tudja, hogy nem tud, az ostoba.”

Ez a könyv állítólag egy eseménynapló, amely megnehezíti az olvasó számára annak eldöntését, hogy mi van saját indíttatásból feljegyezve, illetve mi lett gondosan átdolgozva kiadás céljából. Samuel Pepys² például soha nem szánta Naplóját kívülállók számára, és teljesen leplezetlenül számol be a szerző gyarlóságairól és gyengeségeiről. A *Sár és víz jegyében töltött év* nem ezt teszi, kivéve Tracy Franz élményeinek néhány vonatkozását, azokat, amelyek leginkább fontosak számára. Végül is, ennek így kell lennie; Tracy meg akarja mutatni az olvasóknak, sőt talán saját magának is magyarázni, hogy a zen miképp hatja át életének minden területét Japánban, és érezteti hatását az otthon Amerikában töltött idő alatt is. Számára ez nem múltó hóbort vagy pillanatnyi szélsőség; itt nem arról van szó, mint amikor John Lennon meditálásba fogott. Az őt körbevevő valósággá válik, ahogy a japán élet és kultúra más oldalai is. Amerikában nehézséget okoz neki egy „ritkán használt” bankkártya alkalmazása (a japán társadalomban többnyire a készpénzes fizetés divék), és amikor sétálni indul, „úgy öltözöm fel, akár egy javakorabeli japán nő, bőromet gondosan elfedem, kalap, hosszú ujjú blúz és nadrág van rajtam. Vágyok egy napernyőre is, de tudom, az már túlzás lenne.” Azt hiszem, attól félt, hogy valaki azt találja mondani, hogy „nem esik az eső”.

Tracy Franz olyan zen-gyakorlatokat épít életébe, mint például a *zazen*, amely önmagában nem „meditáció”, hanem egy sajátos ülőhelyzet felvétele. Sokszor szóba kerül a könyvben ennek gyakorlása napi életének részeként; a zen Dógen Zendzsi (1200–1253) alapította szotó iskolájában, amelyhez férjével együtt tartoznak, egyszerűen magát az ülőhelyzetet jelenti. A zen más részeihez

hasonlóan a *zazen* Tracy megszokott tevékenységévé válik; a japán élet nagy részéhez hasonlóan ezt vagy bármilyen más nem kényszeredetten fogadja magába, hanem folyamatosan küzd nyugati gondolkodásmódjával, amely azt jelenti, hogy ha őszinte a cselekedeteiben, akkor meg kell tanulnia másként „látni” a dolgokat, ugyanúgy, ahogy az agyagműves foglalkozásokon is jó néhány félresikerült próbálkozásba kerül a „megfelelő” edény vagy csésze elkészítése. Első, Japánban töltött napjairól beszámolva egy ponton „ragyogó, furcsa idegenségéről” ír, de később „kétkézkes kívülállónak” látja magát, ahogy a *zazen*be próbál beleszokni, miközben egy zen pap körbejár a pálcájával, és „áldott meditációnknak az erőszak ritmusos kitérészei adnak alápontozást – a testünket érő ismételt bambuszsnáduetések által”. Az első lépés annak elfogadása, hogy talán másféleképpen is nézhetjük a dolgokat; „ha hagynám, hogy megüssön – tűnődik Tracy –, akkor kiszállna a testemből egy élet lerakodott pora? Megtisztulnék?” Írásából itt némi halovány önbecsmérlés érződik; a „furcsa idegenség” többé már nem tűnik olyan fontosnak, és a jelenlévők egyikeként van ott, akik tédelve fogadják, bármit is készül tenni a pap. Mindig kellemetlen a küszöbön állni; Tracy Franz gyakran kapja magát azon, hogy ingadozik a lakhelyeül szolgáló Kelet és a Nyugat között, ahonnan származik. Férje abbéli választása, hogy zen-pap legyen, feje tetejére állította nyugati világukat; Tracy számára pedig miközben azt tanulja, hogy egyedül birkózzon meg egy idegen kultúrával – az élet üdítő és lehangoló is lehet egyidejűleg. Vágyunk az után, amik voltunk, ahogy háttérbe szorul, ugyanakkor arra is vágyunk, hogy részei legyünk annak, ami vagyunk. Ezért annyira fontos a kerámia-csésze metaforája.

Ez a könyv az önfelfedezésről szóló utazás, de ugyanakkor egy olyan utazás is, amelynek során hőse meghaladja önmagát, úgy látja a dolgokat, ahogy azok vannak, nem az önzés befelé figyelő szűrőjén át. Amikor ez az állapot elérkezik, a sár és a víz végül összeáll, azzá a csészévé, amely már hibátlan. Tracy Franz megható beszámolót írt élményeiről – nemcsak arról, milyen egy olyan zen-pap feleségének lenni, aki ráadásul még

2 Samuel Pepys (1633–1703) angol politikus, parlamenti képviselő. A cikk fiatal korában írt, rendkívül személyes hangú naplójára utal, amely egyébként magyarul is olvasható.

gaidzsin is, hanem arról is, milyen érzés végül eljutni a megértéshez. Ahogy könyve vége felé írja: „Értem már. Értem. *Ez az élet szintén el fog múlni.*”

(*Asian Review of Books*)

Sheila Fitzpatrick³

Egy kém Cambridge-ből

Roland Philipps: *A rejtélyes Donald Maclean* (Bodley Head, 2018, 448 oldal) című könyvének recenziója

Ki ne szeretne a cambridge-i kémekről olvasni? Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt és Kim Philby valamennyien cambridge-i diákok voltak az 1930-as évek elején, amikor elkötelezték magukat a kommunista eszméknek, majd később szovjet kémnek szervezték be őket. A cambridge-i négyes éveken át kiváló munkát végzett a szovjeteknek. Vezető pozíciókba emelkedtek a Brit Külügyminisztériumban (Maclean and Burgess), az MI6 brit titkosszolgálatnál (Philby) és a királynő képeinek felügyelőjeként (Blunt művészettörténész). Meg kell hagyni, ezt nem mindig övezte lelkesedés a Kremlben, mivel Moszkva álláspontja szerint ez túl szép volt, hogy igaz legyen, nem beszélve az olyan zavaró körülményekről, mint a sztálini nagy tisztogatás és a második világháború, amelyek tönkretették hálózataikat.

Burgess és Maclean sikeres Szovjetunióba „szökésének” történetét címdalonn hozta a nemzetközi sajtó 1951-ben, és ugyanez volt igaz 1963-ban, amikor Philby követte őket a vasfüggönyön túlra. Az 1970-es évekre a családtagok megkezdték a visszafelé vándorlást Moszkvából: Maclean amerikai felesége, Melinda, visszatért az Egyesült Államokba,

három gyermeke pedig Nagy-Britanniába. (Nem sokkal visszaérkezése után egy rendezvényen találkoztam a még mindig idegsokkos állapotban lévő ifjabb Donalddal és feleségével, és felajánlottam nekik, hogy hazaviszem őket kocsival.) Ami pedig a negyedik embert illeti a cambridge-i csapatból, a britek már az 1960-as évek óta tudtak kémtevékenységéről, de csak 1979-ben utasították ki nyilvánosan; különös módon büntetlenül, mindössze lovagi címét veszítette el.

A cambridge-i négyes a róluk megjelent írások özönének köszönhetően – melynek szerzői időnként saját maguk voltak – legalább akkora közismertségre tettek szert az angolbarát olvasók körében, mint a Mitford-család.⁴ Ezért az volt első reakcióm a Macleanról szóló új könyv láttán, hogy remek könnyű olvasmány lesz majd egy hosszú repülőúton; segítségével beléphetünk majd a képzelet ismerős világába, amelynek elhanyagolhatók a valósághoz fűződő gyenge szála. Az eszembe sem jutott, hogy ténylegesen valami újat mondhat ez a Maclean-életrajz.

Nem volt igazam, de eltelt némi idő, mielőtt beláttam tévedésemet. Örömmel, de különösebb odafigyelés nélkül olvastam el jó pár kellemes stílusban megírt fejezetet, amelyekben ismerős dolgokról volt szó: gyerekkor – szigorú, becsületes apa, sikeres középiskolai évek, amelyek beléoltották a titkolódzás és a félrevezetés szokását; egyetem (szokatlanul csak futólag megemlítve); beszerzés a kémisztérségbe; a külügyminisztériumi szolgálat megkezdése. Úgy mutatja be Donald Macleant, mint aki sokat akar elérni az életben, aki bizonyos (de nem túlzott) mértékben lázad apja konzervatív nézetei ellen; akit vonzott a kettős élet elképzelése, és élvezetet talált benne. Nem emlékeztem azonban arra, hogy már olvastam volna azt a részt, amelyben Maclean szenvedélyes szerelmi viszonyáról van szó, amelyet szovjet kiképzőjével, az East End-i [London munkásnegyede] születésű Kitty Harrisszel folytatott az 1930-as évek végén, mielőtt megismerte és feleségül vette

³ Sheila Fitzpatrick a Sydney Egyetem történelemszakkönyvtárosa, a modernkori orosz történelem világhírű kutatója.

⁴ Angol arisztokrata család, amelynek nőtagjait gyakran fanatikus viszony fűzte 20. századi, kétes hírű politikai személyiségekhez.